

G. A. COHEN:

MIÉRT NE A SZOCIALIZMUST?

Első kiadás: G. A. Cohen (2009):

Why Not Socialism?

Princeton University Press.

Kicsi könyv, nagy gondolatokkal – ez lehetne a mű mottója. A szó szoros értelmében kis méretű kiadásról beszélünk: a könyvet úgy tervezték, hogy beférjen az ember zsebébe, miközben nem hosszabb, mint egy folyóirat cikk (eredetileg egy tanulmánykötet részeként jelent meg). A nagy gondolatokat is nehezen lehetne tagadni: a könyv célja, hogy egy egyszerű érvelés segítségével bebizonyítsa, miért a szocializmust kellene választanunk a kapitalizmussal szemben. Mindezt korunk legnagyobb analitikus marxista gondolkodójától, a 2009-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt G. A. („Jerry”) Cohentől.

A mű jelentősége a magyar baloldali olvasó számára nehezen tagadható. Egyrészt mindenféle absztrakció nélkül, közérthetően megírt, könnyen követhető gondolatmenetet vezet elő, amelyet bárki bármikor – társaságban vagy egy beszéd részeként – felhasználhat, hogy meggyőzze hallgatóságát igazáról. Másrészt az író személye is garancia a minőségre. Cohen a kanadai

Montrealban született zsidó kommunista szülők gyerekeként és egy zsidó kommunista közösségben nőtt fel és járt iskolába (amíg a kanadai karhatalmi antikommunista „Red Squad” le nem rohanta iskoláját, lehetetlenné téve a további oktatást).

Egyetemi tanulmányait a montreali McGill Egyetemen végezte, majd Angliába költözött, ahol Oxfordban szerzett posztgraduális címet. Gilbert Ryle és Isiah Berlin voltak a tanárai és az ő – főképp az előbbi – hatása alatt sajátította el az analitikus filozófia érvelési és elemzési technikáit. Cohen ebben az időszakban elkötelezett marxista volt és első könyve (*Karl Marx's Theory of History: A Defence*) – amin tíz évig dolgozott már a University College London tanáraként – a marxista történetfilozófia védelmében íródott. Sokan az analitikus marxizmus – vagy ahogy Cohen nevezte, „Non-Bullshit Marxism” – alapköveként tekintenek e műre. Leginkább a híres libertariánus gondolkodó, Robert Nozick hatására Cohen érdeklődése ezután egyre inkább elfordult a dogmatikus marxizmustól az egyenlőségelvű kapitalizmus-kritika irányába. Szép lassan, de Cohen feladta marxizmusát és a marxizmus nélküli szocializmus kezdte érdekelni, amit egyenlőségelvű és közösségközpontú alapon értelmezett. Ez az idősebb Cohen már nem gondolta, hogy a szocializmus elkerülhetetlen szakasz a társadalmak történetében. Számára a politika ekkor már egyéni elkötelezettség kérdése volt, melyből egyenesen következett, hogy a változást is az egyének gondolkodásában kell először előidézni, hogy aztán a társadalom is megváltozzon. Ez a kis könyv a maga visszafogott módján ezeket az alapokat gyúrja össze egy gondolatmenetbe, hogy megmutassa az olvasónak, miért a szocializmust kellene választania, ha lehetne. A könyv egyben Cohen utolsó üzenete is hozzánk: a könyv megjelenése évében, 68 éves korában távozott közülünk.

De pontosan mi is Cohen érvelése? A gondolatmenet négy lépésből áll. Az első egy elképzelt, de amúgy teljesen átlagos

kemping-túra leírása, amelyen barátainkkal veszünk részt. Cohen szerint az ilyen túrák szocialista elveken alapszanak. Mindenki egyenlő és egy közösséget alkot; senki sem használja ki a másikat; mindenki megosztja a másikkal az ételt és a hasznos eszközöket; senki sem viselkedik potyautasként; mindenki elvégzi a számára kiszabott munkát. Cohen szerint két elv uralja a túrát: a szocialista egyenlőségelv és a közösség elve.

Érvelése második lépésében ezeket az elveket dolgozza ki részletesebben korábbi munkájára alapozva (akit érdekel Cohen egyenlőségelvű politikai filozófiája olvassa el *Rescuing Justice and Equailty* című könyvét). A szocialista egyenlőségelv nagyjából megfelel a szerencse-egyenlőségelvűség (luck-egalitarianism) doktrínájának (amit sokan John Rawls, a híres amerikai erkölcsfilozófus nevéhez kötnek): minden olyan tényező, amely nem vezethető vissza az egyén tudatos választására („szerencse”), erkölcsileg illegitim és ezért a javak elosztását nem szabad, hogy befolyásolja.

Három ilyen csoport van: a társadalmi státuszhoz kapcsolódó szerencse (formális és informális egyaránt), a társadalmi szerencse (a társadalmi háttér, amely nem kapcsolódik státuszhoz), és a természeti szerencse (a velünk született adottságok, amelyeket nem a társadalmi háttér vagy a státusz hoz létre). Valaki erkölcsileg elfogadhatatlan egyenlőtlenség áldozata lehet pusztán azért mert cigány és a törvények rasszisták (ld. formális státuszhoz kapcsolódó egyenlőtlenség). Hátrány érheti azért mert bár a törvények nem rasszisták, de a társadalom az (informális státuszhoz kapcsolódó egyenlőtlenség). Rossz induló helyzetbe kerülhet akkor is, ha – bár sem az emberek, sem a törvények nem rasszisták – emberünk egy cigány gettóban született, ahonnan nem tud kitörni, mert nem tudja megfizetni az oktatása költségeit (társadalmi háttérhez köthető egyenlőtlenség). Végezetül pedig jogosan bírálható egyenlőtlenség áldozata lehet akkor ha – bár nincs formális vagy informális rasszizmus

és a gettó helyett egy középosztálybeli cigányról beszélünk – sajnos emberünk egyáltalán nem tehetséges és így nem kaphat semmilyen jól fizető állást és egyetemre sem tud bekerülni.

Bár a szocialista egyenlőségelv sokat követel, Cohen szerint nem eleget. Nincs problémája azzal az egyenlőtlenséggel, amely tisztán az emberek ízléséből és választásából származik azt illetően, hogy milyen életet éljenek. Viszont a szocialista egyenlőség megengedi, hogy valaki rosszul járjon, csak azért, mert nem figyelt oda eléggé, amikor a munkáját választotta (ennek híres esete a lusta tücsök és a szorgalmas hangya meséje). Megengedi, mert a szó szoros értelmében (vagy kevésbé szó szerint: amikor valaki a piacon „játszik” az állásával) kockára tette a szerencséjét és vesztett. Cohen nem akarja elfogadni az így létrejött egyenlőtlenségeket (bár igazságosnak tartja őket), és szerinte nem is kell elfogadnunk őket, mert ellentmondanak a szocialista közösségelvnek.

Az alapgondolat ebben az esetben is egyszerű: azok az egyének, akik elfogadják a fenti egyenlőtlenségeket, nem tudnak egy közösséget alkotni. Cohen szerint ennek oka az, hogy a jelentős egyenlőtlenségek, még ha igazságosak is, lehetetlenné teszik a belőlük hasznot húzó emberek számára, hogy a többiekkel egy közösségbe tartozzanak: egyszerűen nem ugyanazt az életet élik, nem ugyanazokat az élményeket élik át, és nem ugyanazokkal a problémákkal szembesülnek. (Mi a közös bennem és Bill Gates-ben? Semmi. Hogyan tarthatnánk akkor ugyanabba a közösségbe?).

A közösségelv egy másik eleme szintén fontos a könyv további érvelése számára, bár az egyenlőtlenségeket nem érinti. Egy közösség, Cohen szerint, a viszonyosságra (reciprocitásra) épül: nem azért segítünk a másoknak, mert ez érdekünkben áll, hanem mert segítségre van szüksége; és ő is ezért segít nekünk. Ennek ellentétpárja a kapitalista piac, ahol pontosan az előbbi történik: a kapitalista piaci szereplő vagy azért segít, mert ez-

zel jól jár (mohóság, mint motiváció), vagy azért, mert attól fél, hogy ha ő nem segít, akkor más fog jól járni a segítséggel (félelem, mint motiváció).

Cohen szerint tehát egy átlagos, barátok részvételével rendezett kempingezés ezekre az elvekre épül: a résztvevők nem fogadják el, ha valaki többet akar enni vagy kevesebbet akar dolgozni, csak mert megteheti (családi háttére, vele született képességei, vagy pusztán a szerencse folytán), és a résztvevők nem fogadják el, ha valaki fő motivációja a mohóság vagy az attól való félelem, hogy mások fognak jól járni.

A szerző érvelésének harmadik lépésében azt állítja, hogy ezek a relatíve kis közösséget irányító elvek a társadalom szintjén is vonzóbbak, mint a kapitalista piaci berendezkedés. Ezen állítás mellett ugyanakkor nem igazán érvel, mert szerinte állítása egyértelműen helyes: ki ne akarna a mohóság és félelem irányította, masszív – és többnyire igazságtalan – egyenlőtlenségeket termelő piaci kapitalizmus helyett egy, a reciprok együttműködésre, önzetlenségre épülő és az egyenlőséget garantáló szocialista közösségben élni? Természetesen Cohen nem állítja, hogy egy ilyen közösségben is mind barátok leszünk, de ez nem is szükséges: ami fontos az a viszonyosság elve az emberi kapcsolatokban, ahogy azt fent láttuk – és ez nem igényel valódi baráti viszonyokat idegenek között.

De ha minden ilyen egyszerű, miért nem élünk szocializmusban? Cohen szerint az egyetlen igazi kihívás éppen ez, a szocialista ideál megvalósíthatósága. A kérdésnek két változata van. Alkalmas-e az emberi természet arra, hogy létrehozza és fenntartsa a szocializmust? Vagy másfelől: tudunk-e olyan intézményi rendszert tervezni, amely megfelelően kiaknázza az embereken létező szocialista motivációkat egy szocialista rendszer keretében? Cohen válasza az első kérdésre pozitív, olyannyira, hogy nem is érvel mellette: szerinte elegendő együttműködési hajlam és nagyvonalúság van az embereken, amire

építhetünk. Igazi fejtörést számára – és persze ezzel messze nincs egyedül – a második kérdés okoz. Szinte mindenki elfogadja ugyanis ma már azt, amivel – többek között – Hayek érvelt a '30-as évek tervezési vitájában (és amiért, részben, később a Nobel-díját kapta): hogy a piac nélkülözhetetlen információgyűjtő és továbbító szerepet tölt be, amit nem lehet központi tervezéssel kiváltani.

De mit tehet ebben a helyzetben a szocialista elveket valló ember, milyen alternatívát nyújthat az – erkölcsileg elfogadhatatlan – kapitalista szabad piaccal szemben? Cohen a piaci szocializmus mellett teszi le a voksát (John Roemer elméletét hozva fel konkrét példaként). Ebben a rendszerben nincs különbség a tőkésék és munkások között, mert a vállalatok tulajdonjoga közös: a teljes népesség tulajdonában vannak. Viszont minden más tekintetben a piac dominál: a cégek versenyeznek egymással és az így létrejövő egyenlőtlenség elfogadott. Ennyiben tehát a rendszer nem tökéletes, mármint szocialista (és erkölcsi) szempontból, de még mindig jobb, mint a szabad piac uralta kapitalizmus.

A javasolt rendszer kétségtelenül tökéletesítésre szorul és nem annyira hatékony, mint a szabad piac, de Cohen szerint az utóbbi szempont nem is olyan fontos: a hatékonyság csak egy érték, olyan más értékek, mint az egyenlőség, igazságosság, szabadság, közösség mellett. Ami igazán fontos az az üzenet: van mód a szocialista rendszer megtervezésére. És ha nem is tudjuk pontosan hogyan fog a kemping-túra értékeit és elveit megtestesítő szocializmus kinézni, érdemes arra törekednünk, hogy létrehozzuk ezt a rendszert.

